

Bölcskei Andrea, Farkas Tamás, Slíz Mariann (szerk): Magyar és nemzetközi névtani terminológia (Hungarian and International Onomastic Terminology)
International Council of Onomastic Sciences – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Uppsala–Budapest, 2017. 189 o.

A *Magyar és nemzetközi névtani terminológia* kétnyelvű kötet, a teljes tartalma magyar és angol nyelven is olvasható; a nyomtatott verzió mellett elektronikusan, szabad hozzáférésű online kiadványként is elérhető: <http://mek.oszk.hu/17300/17322/17322.pdf>.

A kötet kettős kiadásban jelent meg, az International Council of Onomastic Sciences és a Magyar Nyelvtudományi Társaság közös gondozásában, megjelenését a Magyar Nyelvstratégiai Intézet támogatta. A kötetet terminológiai szempontból Fóris Ágota, a nemzetközi névtudomány szempontjából Milan Harvalík, a magyar névtudomány oldaláról pedig Bauko János lektorálta. A kötet időzítése nem véletlen, a 26. Nemzetközi Névtudományi Kongresszus alkalmából jelent meg, annak apropóján, hogy ez a vándorkongresszus először került Magyarországon megrendezésre.

A kötet három előszóval kezdődik, amelyekből megismerkedhetünk a névtani kutatások háttérével, és a névtani terminológiai jegyzékekkel. Az első előszót Milan Harvalík, a Nemzetközi Névtudományi Társaság (ICOS) elnöke, a köszöntőt Tóth Attila, a Magyar Nyelvstratégiai Intézet igazgatója írta, végül pedig a három szerkesztő által írt előszót olvashatjuk.

A névtan a tulajdonnevek (ezen belül elsősorban a személy- és helynevek) tudománya, ezek gyűjtésével, vizsgálatával és közreadásával foglalkozik (9. oldal). Azonban nem öncélú tevékenység, számos tudományterülettel van kapcsolatban, pl. „nyelv-, a fordítás-, az irodalom-, a történet-, a jog-, a közlekedés- és a földrajztudomány, a térképészet, a könyvtár- és információtudomány, a hírközlés és tömegkommunikáció, a közigazgatás” (15. oldal). A pontos, szabatos névtani terminológiára tehát számos szakterületen szükség van.

A terminológia tudományában általánosan elfogadott alapelv (lásd pl. Unesco 2005), hogy pontos, szabatos terminológia nélkül szinte lehetetlen bármelyik tudományterületet művelni, mert ha a szakemberek ugyanarra a fogalomra eltérő terminusokat, vagy pedig ugyanazt a terminust eltérő jelenségekben használják, az komolyan akadályozza egymás pontos megértését, valamint az ismeretek átadását akár szakemberek, akár laikusok számára. Ez a névtani terminológia területén is így van: amióta a kutatások nemzetközi szinten folynak, igény van standardizált terminológiára. Egy tudományterület fejlettségét az is jelzi, ha van közmegegyezésen alapuló, egységes terminológiája. Ez nemzetközi szintéren már megvalósult, hiszen léteznek többnyelvű névtani terminusjegyzékek, a jelen

kötet pedig több éves lemaradást pótol azáltal, hogy két ilyen jegyzékben található terminusok magyar megfelelőit tartalmazza.

Szintén az előszóból derül ki a kötetben található két terminológiai jegyzék háttere. Az ICOS (a Nemzetközi Névtudományi Társaság – International Council of Onomastic Sciences) 2002-ben tűzte ki célul egy névtani terminusokat és azok definícióit tartalmazó nemzetközi útmutató összeállítását. A projekt eredményeképpen létrejött egy háromnyelvű (angol, német, francia) terminuslista, ez alapján lehet a további nyelveken megalkotni az ekvivalenseket. Az ICOS magyar albizottsága 2011-ben alakult, és mostanra a magyar nyelvű terminusjegyzék is elkészült, a kötetben a 101–112. oldalon található.

A második terminológiai jegyzék az ENSZ Földrajzi Névi Szakértői Csoportja (United Nations Group of Experts on Geographical Names, UNGEGN) által kidolgozott soknyelvű terminusjegyzék magyar változata, a 125–177. oldalon. Mindkét jegyzék mellett a hozzájuk kapcsolódó többnyelvű terminusmutatókat is megtaláljuk a kötetben.

A terminusjegyzékek előtt két tanulmányt olvashatunk (szintén magyar és angol nyelven is) két szerkesztő tollából. Farkas Tamás 'Nemzetközi és magyar névtani terminológiai kutatások' című írása a névtani terminológiai munkák történetét, főbb irányait és területeit, valamint eredményeit mutatja be. Előbb a nemzetközi, idegennyelvű névtani terminológiai szótárakat, szójegyzékeket, projekteket ismerteti. Itt ismerhetjük meg az UNGEGN névtani terminológiai jegyzékének hátterét. A terminusjegyzék története az 1980-as években kezdődött, az első listát egy terminológiai munkacsoport bővítette közel 400 tételisé. Az ENSZ hat hivatalos nyelvén jelent meg 2002-ben, azóta egy ún. Addendummal bővült. Az ICOS angol–német–francia nyelvű terminológiai jegyzékének első verzióját pedig 2005-ben, kibővített változatát 2011-ben adták ki, ma 70 terminust tartalmaz.

Farkas tanulmányának második része a magyar névtani terminológia történetével és jelenlegi kérdéseivel foglalkozik. A magyar névtani terminológiára először az 1970-es években összpontosult tudományos figyelem. Az akkoriban megfogalmazott elvek a névtani terminológiában ma is megállják a helyüket: „bizonyos fokú egységesítés (a stilisztikai vagy célszerűségi szempontú szinonimitás lehetséges megtartásával); a már konvencionalizálódott műszavak megtartása (szemben az elméleti nézőpontból indokoltnak látszó újításokkal); a jobban használható (rövidebb, kifejezőbb, jobban képezhető) terminusok preferálása”. (33. oldal) Ekkoriban a Magyar Tudományos Akadémián még létezett névtudományi munkabizottság, amely célul tűzte ki egy névtani lexikon elkészítését, ami azonban nem valósult meg. 1979-ben, a Névtani Értesítő című folyóirat elindulásával került újra napirendre a kérdés, de ekkor sem jutott el a megvalósítás fázisába az eszmecsere. A 2000-es években két rövidebb névtani szójegyzék látott napvilágot, de a magyar névtani terminológia tudományosabb vizsgálatára az ICOS terminológiai munkabizottság magyar alcsoportjának megalakulásáig

várni kellett. A kötet szerkesztőinek összefogásával készülhetett el a két legfontosabb nemzetközi névtani terminológiai jegyzék magyar változata. Az alkotók reményei szerint ezek a munkák egy magyar nyelvű névtani terminológiai szótár létrehozásához vezethetnek. A tanulmány a továbbiakban a magyar névtani szakirodalom áttekintését nyújtja, és ismerteti a legfontosabb magyar névtani terminológiai kérdéseket, kutatási területeket.

Bölcskei Andrea 'Két nemzetközi névtani terminológiai jegyzék magyar változata' című tanulmánya a két terminusjegyzék történetét és tartalmát, az azokat létrehozó szervezeteket és a magyar változatok kialakulását ismerteti. Ebből megtudhatjuk, hogy a két terminológiai jegyzék eltérő jellegű. Az ICOS 70 tételes jegyzéke „általánosságban a névtan tudományterületének alapvető, elsősorban a szűkebb szakmai kommunikáció során alkalmazott szakkifejezéseit” (49. oldal) tartalmazza, értelmező magyarázatokkal. Ez a jegyzék először angol nyelven jött létre el, és az angol alapján készítették el a francia és német verziókat. A magyar verziót szintén az angol jegyzék alapján, 2015-ben Bölcseki Andrea (Károli Gáspár Református Egyetem) szakmai felügyelete alatt egy károli hallgató készítette el. A tanulmány részletesen, példákkal szemlélteti az angol terminusok magyar megfelelőinek megtalálásakor felmerült problémákat, kérdéseket, és a rá adott válaszokat.

A terminológiában ugyanis alapelv, hogy terminusokat nem fordítunk, hanem megkeressük a célnyelvi ekvivalensét (Tamás 2015). Ehhez első lépésként azonosítani kell a fogalmat, amit a terminus jelöl (ebben a definíció van segítségünkre), majd meg kell keresni azt a célnyelvi terminust (ha van), amelyik ugyanezt a fogalmat jelöli a másik nyelven. Ha nincs ilyen célnyelvi terminus, azaz ekvivalencia hiányát tapasztaljuk, akkor vagy alkotunk egy új célnyelvi terminusjelöltet (akár tükörfordítással), vagy átvesszük az idegen szót (kölcsonszót), esetleg egy köznyelvi szóból hozunk létre terminusjelöltet, ez a terminologizáció. A jelen névtani terminológiai jegyzék magyar ekvivalenseinek megadásakor is ezeket az elveket követték az alkotók.

Az UNGEGN hatnyelvű (angol, arab, francia, kínai, orosz, spanyol) jegyzékéről háttérinformációként azt tudjuk meg a tanulmányból, hogy „a földrajzinév-egységesítési tevékenység során használatos nyelvészeti, földrajzi, térképészeti, dokumentációs és információtechnológiai vonatkozású” (49. oldal) terminusokat tartalmaz, kifejezetten a helynevek standardizálásán dolgozó szakemberek számára. A jegyzék eredetileg 375 terminust tartalmazott, a 2007-es Addendumban 12 új terminust adtak hozzá (valamint újra definiáltak hatot). A jegyzék idővel több nyelven is elkészült: a német, lengyel, koreai verziók után most magyarul is. Ez a projekt szintén Bölcseki Andrea vezetésével valósult meg a KRE Magyar Nyelvtudományi Tanszékén, terminológia mesterszakos hallgatók munkájaként. Az elkészült jegyzéket aztán több különböző szakterület szakemberei lektorálták és látták el megjegyzésekkel, kiegészítésekkel, további magyar nyelvű példákkal. Ahol lehetett ugyanis, a megjegyzésben van magyar vonatkozású információ, illetve sok magyar példát is tartalmaz a jegyzék: pl. 017 EN *anthroponym* HU *személynév* (=

antroponima) Definíció: Személy neve. Példák: Alfred; ‘Alī; Johnson; Kossuth. A végső lektorálást Földi Ervin (a magyar Földrajzinév-bizottság korábbi elnöke) és Pokoly Béla (vezető tanácsadó, Földrajzinév-bizottság) végezte.

Az eredeti UNGEGN szójegyzék korszerű terminográfiai elvek mentén készült, „a terminológiai egységeket ezért kognitív, nyelvi és kommunikatív összetevőik bemutatása mentén írták le” (56. oldal), azaz a fogalomhoz és a terminushoz szorosan kapcsolódóan kezelték annak tényleges használatát és kommunikatív funkcióját. A magyar változat is igyekszik megőrizni ezt a szemléletet, ugyanakkor figyelembe kellett venni a magyar nyelv sajátosságait és terminushasználatának gyakorlatát. Egy angol terminusnak ugyanis több magyar ekvivalense létezhet, ezek sorrendjét a jegyzékben a magyarosság követelménye határozza meg: első helyen a magyar eredetű terminust találjuk, és mellette zárójelben, egyenlőségjel után látjuk az azonos jelentésű nemzetközi háttérű magyar szakkifejezést, pl. 017 *személynév* (= *antroponima*). Mindez azonban csak addig követendő elv, amíg a magyar eredetű terminus valóban a gyakoribb használatú a névtani szaknyelvben, ugyanis fordított esetben a gyakoribb, nemzetközi gyökerű terminus került első helyre, pl. 007 *allofón* (= *hangváltozat*).

Térjünk rá a két jegyzékre. Az ICOS terminusjegyzéke a 101–123. oldalon található, három oszlopba tördelve. Az első oszlopban az angol terminusok betűrendjét követve, sorszámozva találjuk meg a 70, vastag betűvel szedett terminust, a második oszlopban a szintén vastag betűs magyar terminusekvivalenciá(ka)t látjuk, a harmadik oszlopban szerepel a definíció, esetleg a használatra vonatkozó megjegyzés (önálló szócikk esetében) vagy pedig az utalás (utaló szócikk esetében): egy nyíl, maga a terminus vastag betűvel, utána zárójelben a sorszáma. A harmadik oszlopban szereplő nyelvi példákat dőlt betűvel szedték. A használatra vonatkozó megjegyzések vonatkozhatnak a magyar terminusra, vagy más nyelvekben használt ekvivalensekre is, pl. a 10 EN **choronym** HU **koronima** Definíciója: „Egy nagyobb földrajzi terület vagy közigazgatási egység tulajdonneve – pl.: Afrika; Szibéria; Finnország; Dalmácia; Toszkána; Bretagne; Stájerország; Kasztília; La Mancha. (Megjegyzés: Néhány nyelvben a nagyobb kiterjedésű lakott területekkel összefüggésben a →**macrotoponym** terminus adott nyelvű megfelelője használatos; a magyarban a **makrotoponima** általában a nagyobb kiterjedésű területek megnevezésére, s a településnevekre is használatban van. A magyarban a **koronima** terminus nem ismert, helyette a terminus által jelölt kategória alkategóriáinak a megnevezése vagy körülírás használatos a témától függően; pl. **kontinens neve, országnév, tájnév.**)”

Az angol betűrendes sorrend miatt indokolt volt a magyar terminusok szerinti kereshetőség érdekében magyar–angol mutatót készíteni a jegyzékhez. Itt a magyar terminusok betűrendjében találjuk a terminusokat; az összetett kifejezések elő- és utótagjuk szerint is be vannak sorolva. Ez után pedig egy négy nyelvű

mutató ismerteti az angol terminusok betűrendjében a német és francia ekvivalenseket (amelyek az eredeti ICOS jegyzékben szerepelnek).

Az UNGEGN terminusjegyzék (125–189. oldal) azonos, azaz három oszlopos szerkezetű, az angol terminusok betűrendjében szerepel a 375 terminus. Formázásában apró eltérés, hogy az első két oszlopban nincs vastag betűs kiemelés, csak a harmadik oszlopban van vastaggal szedve az utalószó. Ez alól csak a 100 EN *font* HU *font* (=betűtípus) a kivétel, amelynek harmadik oszlopában különféle betűtípusok nevei az adott betűtípussal vannak szedve. Ezt leszámítva a terminusjegyzék ugyanazt a szerkezetet és elveket követi, mint az ICOS jegyzéke. A lista után a magyar–angol mutató segít a keresésben, az összetett kifejezések itt is elő- és utótagjuk szerint is megtalálhatók. A terminusjegyzék egyértelműen névtani szakemberek számára készült, de általában nyelvészettel foglalkozók is találhatnak benne számukra érdekes jelenségeket, pl. 15 olyan névtani terminus van a jegyzékben (145–159 sorszámmal), amelynek az egyik tagja *language* (azaz *nyelv*).

Összességében megállapítható, hogy a kötet egyrészt hiánypótló jellegű, hiszen felzárkóztatja a magyar névtant a nemzetközi szintre azáltal, hogy e két névtani terminusjegyzék tartalmát magyarul közlésezi. Másrészt sokkal több ennél, hiszen az előszók és a két tanulmány bemutatja a névtani kutatások helyzetét nemzetközi és hazai szinten, valamint a két jegyzék szélesebb kontextusát, történetét. Azt gondolom, hogy a névtan és a terminológia iránt érdeklődők is haszonnal forgathatják, és nemcsak szakemberek számára hasznos és iránymutató, hanem az oktatásban is jól használható szakkönyvet tartunk a kezünkben. Hangsúlyozandó eredménynek tartom, hogy a két jegyzék a KRE terminológus hallgatóinak munkája, büszkék lehetnek arra, hogy a képzésük során sikerült maradandót létrehozniuk vezetőjük, Bölcskei Andrea segítségével. Külön kiemelendő pozitívum, hogy a papír kiadás mellett online, szabadon felhasználható verziót is közzétettek belőle, amiben könnyebb a keresett kifejezést megtalálni, és biztosan szélesebb körökhöz is eljut, mint a nyomtatott könyv.

Irodalom

- Tamás Dóra (2015), A fordító mint terminológus, In: Horváth Ildikó (szerk.) A modern fordító és tolmács. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 47–65.
- Unesco (2005), Guidelines for terminology policies. Formulating and implementing terminology policy in language communities. Unesco, Paris. [Magyarul: Terminológiai politikai irányelvek. A terminológiai politika kialakítása és megvalósítása különböző nyelvközösségekben. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.): Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen. L'Harmattan, Budapest, 2018]

B. PAPP ESZTER

Károli Gáspár Református Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
TERMIK Terminológiai Kutatócsoport